

Kırklareli (Kırkkilise) Mekteb-i İdadisi

Kırkkilise High School (In The Last Half Century Of The Ottoman Empire)

Mesut AYAR*

Özet

1892 yılında açılan Kırkkilise İdadisi, Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılında bu kasaba ve çevresinde faaliyette bulunan en önemli eğitim müessesesi olması nedeniyle, yörenin yakın tarihinde kayda değer bir yere sahiptir. Esasen okulun tarihi, 1869-70'lerden itibaren bir rüşdiye olarak faaliyete geçişiyle başlamaktadır. Zira Kırkkilise Rüşdiyesi, öğrencileri, öğretmenlerinin büyük bir kısmı ve hatta binasıyla aynı kaldığı hâlde, yalnızca öğretim süresi ve ders programının değişimiyle idâdiye çevrilmiştir.

Diğer beş yıllık idâdiler gibi Kırkkilise İdadisi'nin açılış gayesi de bulunduğu mahallin işlerini idare edebilecek, lider vasıflı bireyler yetiştirmektir. Buna uygun olarak, Kırkkilise'nin son dönem tarihinde mühim yerler edinmiş birçok kişi, eğitim hayatlarının bir bölümünde, önceleri kasabanın tek Müslüman rüşdiyesi sonraları da yegâne idâdisi olan bu kurumda öğrenim görmüştür. Mektep, Kırklareli'nin 1877-78'de Ruslar, 1912-13'de Bulgarlar ve en son olarak da 1920-22'de Yunanlılar tarafından işgal edildiği dönemlerde öğretime ara vermiş; bunun dışında, Osmanlı idaresinin sonuna değin varlığını sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kırkkilise – Kırklareli - Osmanlı Eğitim Sistemi - İdadî.

Summary

Kırkkilise High School which was opened in 1892 was fateful for the recent history of the region because in this region, it was the most important education intuitions in the last half century of the Ottoman Empire. Actually, the history of the school was begun with the opening as a middle school hence 1869-70's because Kırkkilise Middle School was converted into the high school by means of changing the length of the time of the education and the syllabus although a big majority of the students and the teachers and even the building stayed the same.

The aim of the Kırkkilise High School was growing up the persons who had sense of leadership. Therefore, a lot of people who was important for the recent history of the Kırkkilise had received education from this school which was the only Muslim High School in town in that time. The school's education was interrupted due to the invasions of Russians, Bulgarians and Greeks in 1877-78, 1912-13 and 1920-22, respectively. Apart from this, it had survived till the end of the administration of the Ottoman Empire.

Key Words: Kırkkilise – Kırklareli - Ottoman Education System - High School.

Giriş

İstanbul'u Balkanlara bağlayan belli başlı yolların hemen kıyısında olmasına rağmen, tarih boyunca Edirne'nin gölgesinde kalmış küçük bir şehirdir Kırklareli. Osmanlı Devleti'nin

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü - Kırklareli

son döneminde bu şehrin en seçkin eğitim kurumu olan İdâdî Mektebi ise, sözü edilen şehirde Osmanlı idaresinin son yarım yüzyılında ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki, öncü fertlerin yetişmesine imkân sağlayan yegâne okul olmuştur. Kırkkilise İdâdîsi'nin tarihçesi ortaya konulurken, öncelikle bulunduğu şehrin tarihî, demografik ve eğitimle ilgili hususiyetlerinin, bilhassa mektebin faaliyette bulunduğu dönemdeki çok yönlü özelliklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan I. Murad döneminde Türk egemenliğine giren Kırkkilise¹, Osmanlı idaresinde önceleri Rumeli Eyaleti'nin Paşaeli Sancağı'na bağlı bir kaza, XVII. yüzyılda da yalnız merkez kazası olan küçük bir sancak durumuna getirilmişti. Kırkkilise, XIX. yüzyılın ilk yarısında ise Silistre Eyaleti'ne bağlı bir liva idi. 1846'daki idari düzenlemeyle, liva bu kez Edirne Vilayeti sınırları içine dâhil edilmiştir. Kırkkilise, 1854'te kaza durumuna getirilmiş ve Edirne Vilayeti'nin merkez sancağına bağlanmıştır. 1879 yılında tekrar sancak hâline getirilen Kırkkilise'ye Midye, Tırnova, Babaeski, Lüleburgaz, Ahtapolu ve Vize kazaları dâhil edilmiştir².

Kırkkilise Rüşdiyesi'nin ve daha sonra da İdâdîsi'nin faaliyette olduğu XIX. yüzyılın son 30 yılından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen yaklaşık 50 yıllık sürede Kırklareli için sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda başta gelen belirleyici etken, "savaş" ve "göç" olgusudur. Sâkinlerinin başta gelen geçim kaynağı tarım olan, dokumacılığın da gelişmiş olduğu Kırkkilise, belirtilen dönemde sık sık meydana gelen savaşlar dolayısıyla, bir ticari hareketliliğin getirisi olan zenginliğe de sahip olamamıştır.

1877-78 Harbi'ndeki Rus işgalinin yaşattığı yıkım dışında, kaybedilen topraklardan bu savaş esnasında ve sonrasında yapılan göçler Kırkkilise'yi ziyadesiyle etkilemiştir. Bunun gibi 1912-13 yıllarında cereyan eden Balkan Savaşları da şehir ve çevresine, bu defa Bulgarlar eliyle benzer sıkıntılar yaşatmıştır. Diğer taraftan, bu yıllarda önemli miktarda Bulgar ve Rum nüfusun Kırkkilise'den ayrılması da aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Mütareke Dönemi'ndeki Yunan işgali ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana gelen mübadele de bölgede büyük çaplı nüfus hareketliliğine sebep olmuştur.

1884 yılında Kırkkilise Sancağı'nın toplam nüfusu 118 bin civarındayken bunun 50 bini merkez kaza sınırları içinde yaşamaktaydı. 1886'da ise Sancağın nüfusu 123 bine ulaşmıştı. Bunun 50 bin kadarı Rum, 35 bini Müslüman ve 33 bini de Bulgar'dı³. 1892'de Sancağın nüfusu 138.678; merkez kazanınki ise 56.982 idi. Kırkkilise Kazası'nda yaşayan bu yaklaşık 57 bin kişiden 18.077'si Müslüman, 18.662'si Rum, 19.483'ü Bulgar, 692'si Yahudi ve 68'i de Ermeni idi⁴. 1894'de Sancağın nüfusu 148.014'e, Kaza'nınki de 59.430'a ulaşmıştı. Bu birkaç yıllık sürede Kırkkilise Kazası'ndaki nüfus oranı Müslümanlar lehine artmış⁵ ve

¹ "Kırklareli", *Yurt Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1982, s. 4807-11. Kırkkilise Osmanlılar tarafından 1369'da fethedilmiştir. Bu hususla ilgili olarak bkz. Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İstanbul 2010, s. 85. Kırkkilise adı, 20 Aralık 1924'te çıkarılan bir kanunla Kırklareli'ne çevrilmiştir. bkz. A.Rıza Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih Coğrafya Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik*, I, Kırklareli 1948, s. 55.

² "Kırklareli", s. 4811-12. Ayrıca bkz. Veysi Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı, Doktor Fuad Umay*, Ankara 2000, s. 69-70.

³ "Kırklareli", aynı yer.

⁴ *1310 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 493 ve 507. 1881/82-1893 sayımına göre, Sancağın nüfusu 125.329'a ulaşmıştı. bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s. 164-65.

⁵ *1312 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 240.

muhtemelen tarihte ilk defa Müslümanlar Kırkkilise'deki en kalabalık unsur olmuşlardı. Fakat bu dönemde bile gayrimüslim unsurların (Rum, Bulgar, Yahudi ve Ermeni) toplam nüfusu, Müslümanlarınkinin yaklaşık bir misliydi.

1906/7 nüfus sayımı verilerine göre Sancağın nüfusu 181.204'e ulaşmıştı. 1914'te ise Kırkkilise Kazası'nın toplam nüfusu, Balkan Savaşlarının tesiriyle büyük oranda azalarak 38.762'ye inmişti⁶. Nitekim 1885-1914 yılları arasında Kırkkilise Kazası'ndaki Müslüman nüfus 36 binden 22 bine düşmüş; Rum nüfus ise % 75 oranında azalarak 14 binlere gerilemiştir⁷. Aşağıda tarihçesi ortaya konulmaya çalışılan mektebin bulunduğu Kırkkilise kasabasının nüfusu ise, 1874-75'lerde 1.564'ü Müslüman, 5.948'i gayrimüslim olmak üzere toplam 7.512 idi⁸. Bu sayı, XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyıl başlarına kadar 15-16 binlerde⁹ seyretmiştir.

Bu araştırmaya konu olan dönemde Kırkkilise'deki eğitim kurumlarıyla ilgili olarak *Salnameler*deki veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılabilmektedir. Buna göre; 1873-74'lerde Kırkkilise kasabasında çeşitli türlerde toplam yedi okul bulunmaktaydı¹⁰. Kırkkilise Livası'nda ise, 1892'de üç rüşdiyede 101 öğrenci eğitim görmekteydi. Aynı dönemde yaklaşık 4 bin öğrencili 113 Müslüman mektebiyle; 6 binin biraz üzerinde öğrenciye sahip 85 adet de gayrimüslim mektebi mevcuttu¹¹. Yine XIX. yüzyılın sonlarında, karma eğitim veren ve binin üzerindeki öğrenci mevcuduyla dikkat çeken iki büyük Rum okulu bulunmaktaydı¹². Ayrıca, Sancak dâhilinde rüşdiye eğitimi veren yedi gayrimüslim okulundan üçü Kırkkilise kasabasıydı¹³.

XIX. yüzyıl sonlarında Kırkkilise'de faal durumda yalnızca Kubad Paşa Medresesi vardı ve sadece yedi talebesi bulunmaktaydı. Sancağın tümünde, bunun dışında sadece Vize'de 10 öğrencili bir medrese daha mevcuttu. Diğer taraftan, aynı tarihlerde Kırkkilise'de üç adet ibtidâî okulu faaliyet göstermekteydi¹⁴. 1906-7 öğretim yılında ise, Kırkkilise Sancağı'nda idâdî mektebi dışında dördü erkek biri kızlara mahsus olmak üzere beş rüşdiye bulunuyordu¹⁵.

Kırklareli'deki resmî nitelikli mekteplerin masraflarının önemli kısmı bu kasabada bulunan vakıfların gelirlerinden karşılanıyordu. Hızır Bey, Hüseyin Çavuş ve Hatice Hatun Vakıfları mütevellileri tarafından idare edilmekte olup, bunlara ait masraflar karşılandıktan sonra hâsılatının bir kısmı da okullara bırakılmaktaydı. Mütevellisi olmayıp mahallî idare tarafından yönetilen vakıflardan Karakaş Bey, Emin Ali Çelebi, Serdar Ali Paşa ve Pehlivan

⁶ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 204-05; 208-09.

⁷ "Kırklareli", s. 4812. 1927 yılında Kırklareli Vilayeti'nin toplam nüfusu ancak 109 bin civarındaydı. bkz. Nazif Karaçam, *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*, Kırklareli 1995, s. 102.

⁸ *1292 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 130.

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Evrak Odası (MF.VRK), 51/76 (Tarihsiz olan belge XX. yüzyıl başlarında hazırlanmış olmalıdır); Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alâm*, V, İstanbul 1314 (1896), s. 3614.

¹⁰ *1292 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 130.

¹¹ *1310 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 499.

¹² *1319 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 322-23.

¹³ Bunlardan Bulgar Ortodoks mektebinde 74 öğrenci varken, Rumlara ait olan diğer iki okula 163 öğrenci devam ediyordu. bkz. *1316 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 796-97.

¹⁴ Medreselerdeki öğrenci sayısı sonraki yıllarda biraz artarak 10-15 seviyelerinde kalmıştı. *1316 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 790; *1318 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 982-983; *1319 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 318.

¹⁵ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991, s. 103. Yukarıda bahsedilenlerden başka, Cumhuriyet'in ilk yılında Kırklareli'de yedi yıllık bir lise ile altışar yıllık kız ve erkek okulları bulunduğu belirtilmektedir. bkz. Nazif Karaçam, *a.g.e.*, s. 337.

Ağa Vakıflarının hayratı imar ve ihya edildikten sonra, kalan fazla gelir de yine eğitime sarf edilmekteydi. Bahsedilen gelir, okulların giderleriyle bilhassa muallim maaşlarının ödenmesinde kullanılmaktaydı¹⁶.

1. Mektebin İlk Tesisi: Kırkkilise Rüşdiyesi (1869?-1892)

Kırkkilise Rüşdiyesi'nin tarihçesine geçmeden önce, aynı tür mekteplerin tarihî gelişimi ve müşterek özelliklerine değinilmesi yararlı olacaktır. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde gerçek mânâda Tanzimat'la birlikte başlayan eğitimde reform süreci, II. Abdülhamid döneminde sayısız mektebin açılmasıyla hız kazanmış, II. Meşrutiyet devrinde de devam etmiştir. Bu süreçte, bilhassa Tanzimat eğitim siyasetinin temelini teşkil eden rüşdiyeler ilk olarak 1838 yılında açılmaya başlanmış, bilinen nitelikteki örnekleri ise 1847 yılından itibaren faaliyete geçmiştir. Rüşdiyeler, ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonraları da ortaokul karakterine sahip kurumlar olagelmiştir. 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi de rüşdiyeleri, ibtidâîlerle birlikte ilköğretimin bir parçası olarak sınıflandırmıştır¹⁷. Vilayetlerde açılan modern anlamda ilk eğitim-öğretim kurumları olan rüşdiyeler, medreseler ile askerî okullar dışında, 1880'lerden önce taşrada en yüksek düzeyde eğitim veren mektepler durumundaydı ve yaşadıkları mahallin sosyo-kültürel hayatında da önemli roller oynamaktaydı. Bununla birlikte, rüşdiye mezunları ise yaşadıkları çevrede entelektüel elitler arasında kabul edilmekteydi¹⁸.

Rüşdiyelerdeki eğitim süresi başlangıçta dört yıl iken sonraları altı yıla çıkarılmış; ancak 1863'te beş, 1869 Maarif Nizamnamesi ile de yine dört yıl olarak kabul edilmişti. Ayrıca idadilerle birleştirilen rüşdiyelerin eğitim süresi 1889 yılında iki yıla indirilip¹⁹, 1892 yılında da üç yıla çıkarılmışsa da müstakil rüşdiyelerde dört yıllık öğretime devam edilmişti²⁰.

Kırkkilise Rüşdiyesi hakkında edinilebilen ilk malumat, okulun bevâblığına yapılan bir atamayla ilgilidir. Buna göre, yeni görevlinin 27 Haziran 1872 tarihinde işe başladığı belirtildiğinden, okulun en az 1871 Eylülünde (1871-72 öğretim yılı başı) faaliyete geçtiği düşünülebilir²¹. Okulun ihtiyacı olan kitap ve risalelerin gönderildiğine dair Mart 1873 tarihli başka bir belgeden de mektebin o sıralarda faal olduğu anlaşılmaktadır²².

¹⁶ BOA, Şura-yı Devlet (ŞD), 215/34 (8 Safer 1316); 215/19 (11 Cemaziyelahir 1317); Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT), 252/30 (29 Ramazan 1312).

¹⁷ Arzu M. Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 243.

¹⁸ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 64.

¹⁹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 92-93 ve 107.

²⁰ Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 56. Rüşdiyelerin sayısı, 1869 yılına kadar 100'e (bkz. Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 92-93), 1877'de yaklaşık 400'e, 1884'te de 500'e ulaşmıştı (bkz. Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı - XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001, s. 220). 1880'lerden sonra idâdîlerin öneminin artmasıyla rüşdiyeler ikinci plana itilmiş, 1889'da da idâdî bulunan şehirlerdeki rüşdiyelerin kapatılmasına karar verilmişti (bkz. Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 240). 1913 yılından sonra ise, ilköğretimin altı yıla çıkarılması neticesinde rüşdiyeler, ibtidâîlerle birleşerek birer ilköğretim okulu hâlini almıştır. bkz. Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 196.

²¹ BOA, MF.MKT, 4/16 (20 Cemaziyelahir 1289).

²² BOA, MF.MKT, 9/124 (16 Muharrem 1290).

Muallim-i evvel Sultanyerili Osman Efendi, -bazı kaynaklarda Osman Nuri Efendi-okulun ilk açılışından 1892'de idâdiye çevrilene kadar Kırkkilise Rüşdiyesi tarihindeki en belirgin simadır. Aslında mektep, idâdiye çevrildikten sonra bir müddet muallim olarak hizmet veren Osman Efendi, sonradan Maarif Nezareti'nde üst düzey bir vazifede bulunan ağabeyinin yardımıyla idâdinin de müdürü olmuş ve 1909'da ölümüne kadar bu vazifede kalmıştır. Onun neredeyse 40 yılı bulan hizmeti hem dikkate hem de takdire şâyân bir durumdur. Kendisiyle ilgili daha ilk kayıttaki (ki, 1874 yazına aittir), muallim-i evvelik vazifesini ifa ettiği anlaşılmaktadır²³. Osman Efendi'nin, 10 yıldır Maarif Nezareti'nde memur olduğunu belirttiği 2 Ocak 1879 tarihli arzuhâlinde²⁴ de 1869-1870'lerde okulun açılmış olduğu sonucuna varılabilir. 1893 tarihli bir belgede de Osman Nuri, 25 yıldır bu okulda olduğunu belirttiğinden²⁵, buna göre de okulun ilk açılışı 1868-69'lara kadar geriye gidebilir. Ancak kanaatimize göre, Kırkkilise Rüşdiyesi en azından 1869'da, belki 1870'de hizmete girmiş olmalıdır.

Ancak, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Rusların Kırkkilise'yi işgaliyle mektepteki öğretime ara verilmek zorunda kalmıştır. Bu günlerde, gücü yeten ahali dışında muallimler de diğer Osmanlı memurları gibi İstanbul'a kaçmışlardı. Nitekim muallim-i evvel Osman Efendi de İstanbul'a gidenler arasındaydı²⁶. Savaşın sona ermesiyle Ayastefanos Antlaşması'yla Kırkkilise yöresi Bulgar Prenslığı'ne katılmışsa da hemen akabinde imzalanan Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı'ya bırakılmıştır²⁷. Bu son gelişmeyle rüşdiye, tekrar faaliyete geçerek eğitim vermeye devam edebilmiştir.

Eğitim hayatındaki bu kısa süreli kesintinin yanında, mektebin kadro ve görevlileri de zamana göre değişiklik göstermiştir. 1882'de Osman Efendi'nin görev yaptığı muallim-i evvelik kadrosu dışında, okulun muallim-i sâni kadrosu da vardı ancak boştu. Buna ilâveten, Rik'a muallimi olarak Hafız Mehmed Efendi, bevâb olarak da İbrahim Ağa rüşdiyede görev yapıyordu²⁸.

1883-89 yılları arasında mektepte, muallim-i evvelik yanında müdürlük makamı da bulunmaktaydı. Mülazım-ı evvel rütbeli Mehmed Hilmi Efendi ve daha sonra da Hakkı Bey, rüşdiyenin bilinen iki müdürüdür²⁹. 1883'te muallim-i sânilige Bilâl Efendi, Rik'a muallimliğine İbrahim Asım Efendi, Fransızca muallimliğine de Melanyon Vasilaki Efendi tayin edilmişti. Mektep 1884'te de aynı kadro ile eğitime devam etmişti³⁰. 1887'de Fransızca muallimliğine Bired Faso Efendi, Rik'a muallimliğine de Nazif Efendi getirilmişti³¹. Bu yıllardaki öğretim kadrosu, 1889'da Mustafa Efendi'nin muallim-i sâlislik vazifesine getirilmesi dışında değişmemiştir³².

²³ BOA, Maarif Nezareti İbtidâi Kalemi (MF.İBT), 4/98 (27 Cemaziyelevvel 1291).

²⁴ BOA, MF.MKT, 59/64 (9 Muharrem 1296).

²⁵ BOA, MF.MKT. 162/136 (22 Şaban 1310).

²⁶ Bu bilgiye, onun 13 Aralık 1877'den 12 Temmuz 1878'e kadar alamadığı, biriken maaşlarını Maarif Nezareti'nden istemiş olması vesilesiyle ulaşılmıştır. bkz. BOA, MF.MKT, 58/34 (26 Ramazan 1295).

²⁷ "Kırklareli", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 4812.

²⁸ *1300 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 110.

²⁹ *1301 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 121 ve *1305 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134.

³⁰ *1302 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 123.

³¹ *1305 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134.

³² *1307 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134.

1890 yılına gelindiğinde, okulun yoğun bir öğrenci mevcuduna sahip olduğu görülür. Nitekim muallim-i evvel Osman Nuri Efendi ve muallim-i sâni Bilâl Efendi derslere yetişemediğinden, son iki yıldır maaşları Kırkkilise İslam cemaati sandığından karşılanan, Fransızca ve Coğrafya dersleri için iki muallim daha çalıştırılmaktaydı. Tam bu esnada Bilâl Efendi'nin başka bir mektebe tayini çıktığından kendisi buradan ayrıldı³³. Bir de iki hocanın maaşının karşılandığı gelir, ait olduğu vakfa verilmeye başladığından okulda görevli olarak yalnızca muallim-i evvel kalmıştı. Kırkkilise Meclis İdaresi, böylelikle Maarif Nezareti'nden maaşlı bir muallim-i sâni ile bir de Fransızca muallimi istemek durumunda kaldığında, İstanbul'dan gelen cevapta, o an, yani 1890-91 öğretim yılı başında yeni tayin yapılamayacağı belirtilmişti³⁴. Bunun üzerine, yine Kırkkilise İdare Meclisi'nin oluruyla, muallim-i sâlis Mustafa Efendi tekrar göreve başlatılırıp muallim-i sânilige terfi ettirilmişti³⁵.

Osmanlı'nın son dönemlerinde okul kapıcılarına verilen isim olan bevvâblık ise, mektebin rüşdiye dönemine ait bir görev olarak gözükmektedir³⁶. 100 kuruş gibi oldukça düşük bir maaşı olan Kırkkilise Rüşdiyesi'nin tespit edilebilen ilk bevvâbı Hüseyin Ağa'ydı. Onun istifasıyla, yerine Hacı Ziyaeddin Haziran 1872'de göreve başlamıştı. Bundan sonra Şakir Ağa aynı vazifeye getirilmişse de onun da istifasıyla, yerine mahallince seçilen İbrahim Ağa geçmiş ve Ekim 1873'te de memuriyeti tasdik edilmişti. 1876 yılında ise Hasan Ağa rüşdiyedeki bevvâblık görevini ifa etmekteydi³⁷.

Tarihini ortaya koymaya çalıştığımız bu okulun yeriyle ilgili herhangi bir iz bulunmamaktadır³⁸. Ayrıca okul bina/binalarının kasabanın neresinde olduğuyla alakalı bir kayda da rastlanamamıştır. Dolayısıyla, Kırkkilise Rüşdiyesi'nin 1870'lerden 1882'ye kadar bir mescit, cami veya mahalle mektebinde faaliyette bulunduğu düşünülebilir. Ancak, 1882 yılında yeni bir mektep binası inşa edilerek oraya taşınmıştır. Bu yapının, gelirleri yok olmuş bir vakıf arsası üzerine ve diğer vakıfların gelir fazlalarıyla inşa edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte okul binası, Kırkkilise Müslüman ahalisinin nakdi yardımları ve yine bu insanların inşaatta fiilen çalışmasıyla tamamlanabilmişti³⁹.

Okulun müfredat programına bakıldığında, oldukça farklı derslerin okutulduğunu söylemek mümkündür. Diğer rüşdiyeler gibi, Kırkkilise Rüşdiyesi'nde dinî bilimlerin yanında aklî bilimlere ait dersler de verilmekteydi. Diğer yandan, dil öğretimine dair derslere verilen önem de dikkat çekicidir. 1875 yılında rüşdiyelerde okutulan dersler genel olarak şu şekildedir. Birinci Sınıf; Dinî Bilimler, Arapça, Farsça, Türkçe Okuma, Hesap, Sülüs Hattı. İkinci Sınıf; Arapça, Farsça, Türkçe ve İmlâ, Hesap, Coğrafya, Sülüs ve Rik'a. Üçüncü Sınıf; Arapça, Farsça, Türkçe ve İmlâ, Hesap, Coğrafya, Tarih, Sülüs ve Rik'a, Resim. Dördüncü

³³ BOA, MF.MKT, 112/152 (6 Safer 1307). Bilâl Efendi 6-7 yıldır yapmakta olduğu muallimlik mesleğindeki başarısından dolayı "Taşra ruusu" ile mükâfatlandırılmış, ardından terfi edip başka bir mektebe atanmıştır.

³⁴ BOA, MF.MKT, 120/72 (24 Muharrem 1308).

³⁵ 1308 Edirne Vilayet Salnamesi, s. 134.

³⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 212. Mektebin idâdiye çevrilmesinden sonra bu ifadeye rastlanmamıştır. Artık bevvâb yerine hademe denilecektir.

³⁷ Tayinler için sırasıyla bkz. BOA, MF.MKT, 4/16 (20 Cemaziyelahir 1289); MF.İBT, 3/142 (10 Zilkade 1290); 1291 Edirne Vilayet Salnamesi, s. 111; 1293 Edirne Vilayet Salnamesi, s. 97.

³⁸ 1920-22 yılları arasında devam eden Yunan İşgali sırasında, birçok yapı gibi, mektep binasının da yıkılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.

³⁹ BOA, Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi (DH.MKT), 601/17 (21 Receb 1320).

Sınıf; Arapça, Farsça, Türkçe ve İnşa, Mebâdi-i Hendese, Coğrafya, Tarih, Usul-ı Defterî, Hesap, Rik'a Hattı, Resim⁴⁰.

Kırkkilise Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısı ile ilgili olarak elimizde yeterli sayıda veri bulunmaktadır. Ne var ki muallim-i evvel atamalarında öğrenci sayısının 40'ı geçmesi şartı olduğundan⁴¹, öncelikle Kırkkilise Rüşdiyesi'nin açıldığı sıralarda bir muallim-i evvelinin bulunması hasebiyle, mevcudunun bu sayının üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Okulun öğrenci mevcuduyla ilgili ilk kesin kayıta ise, 1874 yılında rüşdiyede 41 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmektedir⁴². 1876'da öğrenci sayısı değişmemiş, 1883'te ise yaklaşık iki katına çıkarak 81'e ulaşmıştır. Ancak, 1884'te öğrenci mevcudu 72'ye, 1887'de ise 60'a gerilemiştir. *Salnamelerde*, 1888'de öğrenci mevcudunun biraz artarak 64'e yükseldiği, ertesi yıl, daha sonraki yıl ve 1891-1892 döneminde de hep aynı kaldığı belirtilmiş olsa⁴³ da mektebin bu yıllarda bir muallim-i sâlisinin olduğu görülmektedir. Sözü edilen kadronun öğrenci mevcudu en az 100 olan okullara verildiği⁴⁴ göz önüne alındığında, mektebin son yıllarındaki öğrenci sayısı hakkında, daha doğru bir fikre sahip olunabilir.

2. Kırkkilise Mekteb-i İdâdîsi (1892-1920?)

Önceleri bir üst mektebe öğrenci hazırlayan okulları ifade eden idâdî terimi, 1869 Maarif Nizamnamesi'yle birlikte ilk kez bir ortaöğretim kurumu adı olarak kullanılmıştır⁴⁵. Osmanlı Devleti'nde idâdîlerin hizmete girişinde son derece önemli olan bu nizamnamede yer alan ilgili maddelerden başlıcaları şöyledir: İdâdîler, rüşdiyelerden mezun olan Müslim ve gayrimüslim çocukların bir arada öğretim yaptıkları okullardır (Madde 33). Bin haneden fazla nüfusa sahip olup, mevkileri uygun olan kasabalarda lüzumluysa bu okullar tesis edilecektir (Madde 34). İdâdîlerin inşaat masrafları, muallim ve hademelerin maaşlarıyla diğer masrafları, vilayetlerin maarif idaresi sandıklarından karşılanacaktır (Madde 35). Her bir idâdînin muavinlerle birlikte altı muallimi olacaktır (Madde 36). İdâdîlerin öğretim süresi üç yıl olacaktır (Madde 38)⁴⁶.

Nizamname'ye göre hemen açılmaları öngörülen idâdîler, maddî sıkıntılar ve muallim yokluğundan dolayı 1873 yılına kadar açılmamıştır. O yıl İstanbul'da ilk mülki idâdî faaliyete geçmiş, taşrada ise 1875 yılında ilk kez olarak Yanya'daki Yenişehir kasabasında bir idâdî

⁴⁰ Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 143.

⁴¹ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 296-297.

⁴² Metindeki sırasıyla bkz. *1291 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 111. Bu bilgi Miladî 1874-75 yıllarına tekabül eden Hicri 1291 yılına aittir. Burada, önceki sayfalarda olduğu gibi, Hicri yılın Miladiye rastlayan ilk yılı telaffuz edilmiştir.

⁴³ *Salnameler* bir önceki yılın salnamelerindeki bilgileri aynen aktarmış olabildiklerinden, 1888-1892 dönemine ait verilere pek de güvenilemediği burada belirtilmelidir. *1293 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 97; *1301 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 121; *1302 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 123; *1305 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134; *1306 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134; *1307 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134; *1308 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 134; *1309 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 138; *1310 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 489.

⁴⁴ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 280.

⁴⁵ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1991, s. 130.

⁴⁶ 38. Madde içinde ayrıca, idâdîlerde okutulacak dersler şu şekilde belirtilmişti: Mükemmel Türkçe Kitâbet ve İnşâ, Fransızca, Kavânin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevâlid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma Usulü, Hendese ve İlm-i Mesâha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim. bkz. Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 431.

açılmıştır⁴⁷. Sonraki yıllarda yine parasal sorunlar yüzünden bu okullara hemen yenileri katılamamışsa da 1885’den itibaren Sadrazam Said Paşa’nın gayretleriyle ülkenin çeşitli şehirlerinde yeni idâdiler açılmaya başlamıştır. 1892 yılında idâdiler beş ve yedi yıllık olarak ikiye ayrılmış, vilayet merkezlerindeki yedi, livalardakiler de beş yıllık olarak düzenlenmiştir. Bu her iki tip okul, rüşdiye sınıflarını da kapsamaktaydı⁴⁸.

1879 yılından itibaren tekrar sancak merkezi olan Kırkkilise’de bir idâdî mektebi açılması için, daha 1885’lerde İstanbul ile kasabanın mahalli yönetimi temasa geçmişti⁴⁹. Ancak bu mektep, 28 Eylül 1892 tarihinde yayınlanan emirname ile kasabadaki rüşdiyenin idâdiye çevrilmesiyle açılabilmiştir⁵⁰. Buna göre, Kırklareli İdadisi, 1892-93 öğretim yılı başından itibaren faaliyete geçmiştir. Aynı esnada Edirne Vilayet İdadisi yatılı olarak (leyli), Tekirdağ İdadisi de Kırklareli’deki gibi gündüzlü (nehari) olarak öğretime açılmıştır⁵¹. Diğer taraftan, Kırkkilise İdadisi’nin tesis masrafı ise 8.833 kuruş olmuştur⁵².

1895-96 Öğretim Yılında Edirne Vilayeti Dâhilindeki İdadiler ⁵³				
İdadînin Adı	Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı		
		Müslim	G.müslim	Toplam
Gümülcine	7	56	13	69
Kırkkilise	6	86	16	102
Gelibolu	8	87	5	92
Tekirdağ	6	100	11	111
Edirne İdadî Şubesi	5	?	?	107
Edirne Askerî	12	?	?	331
Edirne (yatılı)	15	165	32	197

Başlangıçta idâdînin inşa edilecek yeni binasında eğitim vermesi planlanıyordu. Tasarlanan bu inşaata dair tespit edilebilen kayıtlar 1888 baharına aittir⁵⁴. Aynı yılın

⁴⁷ Bahsi geçen Yenişehir, bazı kaynaklarda Mora’daki Yenişehir olarak gösterilmişse de doğrusu Yanya’da bulunan Yenişehir olmalıdır. Bununla ilgili olarak bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2004, s. 153; Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 130 vb.

⁴⁸ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 115-121. 1896 yılında mevcut 54 taşra idâdisinde 7.644 öğrenci vardı. Taşradaki idâdî sayısı, 1906’da 84’e, hemen sonrasında da 91’e çıktı. 1909 yılında toplam 111 idâdîde 20 bin civarında talebe öğrenim görmektedir. bkz. Hüseyin Dilaver, “II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi”, *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 83; Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 129. Başka bir kaynağa göre, XX. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarında 76 adet beş yıllık gündüzlü idâdî dışında, altı yıllık gündüzlü bir adet, yedi yıllık gündüzlü iki adet, beş yıllık yatılı dört adet ve yedi yıllık yatılı sekiz adet idâdî bulunmaktaydı. Ayrıca İstanbul’da da 17 idâdî vardı. bkz. BOA, MF.VRK, 51/76, s. 25-28.

⁴⁹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁰ BOA, MF.MKT, 1106/28 (20 Safer 1327).

⁵¹ BOA, ŞD, 212/16, lef 2 (5 Rebiülahir 1310). Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 312.

⁵² Bununla ilgili ayrıntılar için bkz. BOA, ŞD, 212/16, lef 2 (5 Rebiülahir 1310); MF.MKT, 163/131 (26 Şaban 1310); MF.MKT, 162/136 (22 Şaban 1310) vb.

⁵³ *1316 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 778-85.

Mayısında hazırlanan keşf-i evvel defterinde, 60 bini arsa parası olmak üzere, binanın 291 bin küsur kuruşa tamamlanacağı öngörülmüştü⁵⁵. Lâkin bu inşaata başlanıp bitirilmesiyle ilgili hiç bir delil olmadığı gibi, resmî belgelerde de herhangi bir ifadeye tesadüf edilemediğinden, ortaya idâdînin rüşdiye olarak kullanılan binada hizmete girdiği sonucu çıkmaktadır. Sonraki birkaç yıl içinde okul binasının sık sık tamire muhtaç hâle gelmesi de bu kanaatimizi teyit etmektedir.

Mektep rüşdiyeden idâdîye çevrilirken, çağına uygun bir eğitim vermesi arzu edilmekteydi. Ancak öğrencilerin iyi bir tahsil görmesi için müfredata yeni dersler eklenmesi kâfi olmayacaktı. Öyle anlaşılıyor ki Vilayet Maarif Müdürlüğü, bu uğurda okulun rüşdiye dönemindeki hocalarının etkinliğinin kırılmasını gerekli görüyordu. Daha açık bir ifadeyle, Maarif Müdürlüğüne göre, okulun müderris olan muallim-i evveliyeye muallim-i sânisinin ağırlığından, ama ille de muallim-i evvel Osman Nuri Efendi'den kurtarılması elzemdi. Arada eğer bilinmeyen kişisel bir husumet yoksa bu nedenle olsa gerek, Osman Efendi uzun hizmeti sırasında zaman zaman Kırkkilise'den uzaklaştırılmak istenmiştir. Vilayet Maarif Müdüriyeti nazarında, Osman Efendi'nin yeni usulde eğitime ayak uyduramayan bir muallim olduğu açıktır. Bütün bunlara rağmen Osman Efendi, okuldan ayrılmamak için üstleriyle giriştiği mücadeleyi kazanarak ölümüne değin okulda görev yapmaya devam etmiştir.

Bu mücadeleyle ilgili dikkat çekici ilk gelişme, daha 1892'de, Osman Nuri Efendi'nin kendi isteği dışında başka bir okula tayininin çıkarılması ile olmuştu. Mesele, Osman Efendi'nin Kırkkilise Rüşdiyesi muallim-i evveliyeye kazandığı maaşı almaya devam etmek istemesinden başlamıştı. Okul idâdîye çevrilince, yeni okulun Arapça ve Farsça muallimliğine nakledilen Osman Nuri Efendi, Ulum-ı Diniyye (Dinî Bilimler) dersinin de kendisine verilerek maaşındaki eksilmeyi düzelttirmek istemişti⁵⁶. Fakat bu dersin kendisine verilmeyeceği; ayrıca isterse Kolonya Rüşdiyesi muallimliğine nakledileceği cevabını almıştı⁵⁷. Az zaman sonra da Manastır Vilayeti'ndeki Kolonya Rüşdiyesi'ne muallim-i evvel olarak tayini çıkarıldı. 25 yıldır Kırkkilise'de vazife yaptığını ve artık yaşlandığından başka bir yere gidecek durumunun olmadığını dile getiren muallim, 600 kuruş maaşı olan bu vazifeyi kabul etmeyerek kasabada kalmaya devam etmiştir⁵⁸.

Kırkkilise İdâdîsi'nin ilk yılındaki kadrosunda okulun rüşdiye döneminden kalan muallimlerden, bahsi geçen Osman Efendi dışında, Rik'a muallimi Nazif Efendi Hat muallimliğine, muallim-i sâni Mustafa Efendi ise Ulum-ı Diniyye muallimliğine getirilmişti. Bunlar haricinde, mektebin Türkçe muallimliğini Bilâl Efendi, Coğrafya muallimliğini Hakkı Efendi; Hendese, Hesap ve Resim dersleri muallimliğini de Rüşdü Efendi ifa etmekteydi. Ayrıca, mektep idâdîye çevrildikten sonra Kırkkilise'de ihdas edilen yeni bir vazife olan mubassırılığa ise ilk olarak Edirne İdâdîsi'nden mezun Mahmud Efendi tayin edilmişti⁵⁹. Yine 1893-94 öğretim yılında, okulun yeni Türkçe muallimi Bilâl Efendi derslere doğru dürüst girmemesi nedeniyle görevden uzaklaştırılmıştı. Aynı sırada mektebin Ulum-ı Diniyye

⁵⁴ BOA, MF.MKT, 98/45 (17 Şaban 1305); 98/95 (29 Şaban 1305).

⁵⁵ Keşif defterinde geçen inşaata dair ayrıntılar için bkz. BOA, Maarif Nezareti Tedrisat-ı Taliye Kalemî (MF.TLY), 1/52 (13 Ramazan 1305).

⁵⁶ BOA, MF.MKT, 163/24 (22 Şaban 1310).

⁵⁷ Bu karar, hocanın zaten 20 saat dersinin olması, bunun üzerinde ders vermesinin ise verimi düşüreceği gerekçesiyle alınmıştı. BOA, MF.MKT, 156/140 (4 Cemaziyelahir 1310).

⁵⁸ Sonrasında da İstanbul'dan Edirne'ye yollanan yeni bir emirle, Ulum-ı Diniyye dersi kendisine bırakılmak zorunda kalındı. bkz. BOA, MF.MKT, 162/136 (22 Şaban 1310).

⁵⁹ 1310 *Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 489. Mubassır, mekteplerde öğrencilerin disiplininden sorumlu görevlilere verilen isimdi. bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 444.

muallimi Mustafa Efendi'den bu ders alınarak Osman Nuri Efendi'ye, onun üzerindeki Arapça dersi de Mustafa Efendi'ye verilmiştir⁶⁰.

1894 Nisanında okul müdürü olarak Osman Nuri Efendi'nin adı geçmektedir⁶¹. Aynı yılın Temmuzunda İstanbul'dan Edirne Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen bir yazıda da "Kırkkilise Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i evveli Osman Nuri Efendi" ifadesi vardır⁶². Bu bilgiler, idâdî bünyesinde öğretime devam eden rüşdiye sınıfı öğrencilerinden sorumlu kişinin Osman Nuri Efendi olduğunu düşündürmektedir. Belki de Osman Efendi, 1892-94 aralığında okulun idaresini vekâleten elinde tutmuş olmalıdır⁶³.

İdâdînin 1894-95 öğretim yılındaki öğretmen kadrosu hakkında daha ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu dönemde okulun müdürü Filibeli Ali Fehmi Efendi'ydi. Birkaç yıl önce açılmış Gelibolu İdâdîsi'nde muallimlik vazifesiyle çalışırken terfi edip buraya atanmıştı. Kendisi, okul müdürlüğü yanında Fransızca, Malumat-ı Fenniye ve Usul-ı Defterî derslerini de verecekti⁶⁴. Mektebin Hesab-ı Hendese ve Resim muallimliğinde ise, Mekteb-i Mülkiye mezunlarından Rüşdü Efendi bulunuyordu. Rüşdü Efendi aynı yıl, İnşa ve Kitabet derslerini de üzerine almıştı. Bunlardan başka, Hesap dersi de Osman Nuri Efendi'ye verilmişti⁶⁵.

1894-95 öğretim yılı başında İnşa ve Kitabet, Hendese ve Resim muallimliğini yürüten Ahmed Rüşdü Efendi Tekirdağ İdâdîsi'ne tayin edilince bir süre bu dersler boş kalmıştı. Ardından Kırkkilise'de görevli bir subay olan Mülazım Hakkı Efendi zaten bir süredir ücretli muallimlik yaptığı okuldaki Resim dersini de üzerine almıştı⁶⁶. Rüşdü Efendi'den kalan diğer dersler ise mektebin mevcut muallimlerinden bir ikisine pay edilmiş olmalıdır.

Müdür Ali Fehmi Efendi Kırkkilise'de çok duramamıştır. Hakikaten de Ekim 1894'te hakkındaki bir şikâyetle ilgili tahkikat yapıldığı görülen müdür⁶⁷, bundan yaklaşık altı ay sonra da aleyhindeki suçlamalardan dolayı görevinden istifa etmek mecburiyetinde kaldı. Bunun üzerine 1895 Şubatında, Edirne İdâdîsi muavin-i evveli (müdür başyardımcısı) Osman Efendi, 1.000 kuruş maaşla Kırkkilise İdâdîsi'nin müdürlüğüne atandı⁶⁸. Bu esnada okulda, müdür olan Osman Efendi ile eski rüşdiye muallim-i evveli Osman (Nuri) Efendi adında iki Osman vardı. Bazı kaynaklardan bunların ayrı kişiler olup olmadığını anlamak mümkün değildir. Bu sırada Müdür Osman Efendi, Fransızca ve Tarih derslerine giriyordu. Onun dışında Osman Nuri Efendi Arapça, Farsça ve Hesap, Mustafa Efendi Türkçe, Hakkı Efendi Coğrafya, Cezmi Efendi Ulum-ı Diniyye, Nazif Efendi Hüsn-i Hat ve Ali Efendi de Hendese ve Resim derslerini veriyordu. Kırklareli İdâdîsi'nin mubassırlık vazifesi ise, Haşim Efendi'nin uhdesindeydi⁶⁹. Görüldüğü üzere, birbirinden farklı birçok ders, muallimler arasında kolayca el

⁶⁰ BOA, MF.MKT. 189/86 (2 Cemaziyelahir 1311). Bilâl Efendi'den boşalan Türkçe dersini Mustafa Efendi talep etmiş, mahallince de bu istek uygun bulunmuştu. Fakat, zaten 14 saatlik bir ders yükü olan Mustafa Efendi'nin arzusu bu defa İstanbul'dan reddedilmişti. bkz. BOA, MF.MKT, 189/104 (2 Cemaziyelahir 1311); 190/35 (9 Cemaziyelahir 1311).

⁶¹ BOA, MF.MKT, 201/34 (15 Şevval 1311).

⁶² BOA, MF.MKT, 216/29 (27 Muharrem 1312).

⁶³ BOA, MF.MKT, 220/19 (17 Safer 1312). *1311 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 158'de de müdür olarak Osman Efendi'nin adı geçmektedir.

⁶⁴ BOA, MF.MKT, 260/51 (5 Zilkade 1312).

⁶⁵ BOA, MF.MKT, 182/136 (21 Rebiülevvel 1311); 187/31 (11 Cemaziyevvel 1311).

⁶⁶ BOA, MF.MKT, 242/6 (1 Receb 1312).

⁶⁷ BOA, MF.MKT, 235/38 (28 Rebiülahir 1312).

⁶⁸ BOA, MF.MKT, 253/10; 260/51 (5 Zilkade 1312).

⁶⁹ *1311 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 158; *1312 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 158; *1315 Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 165.

değiştirebilmekteydi. Ancak, daha da çarpıcı olanı, ders değiştirmelerde başlıca etkenin maaş ayarlama kaygısı olmasıydı.

1895 yazında, eski muallim-i evvel Osman Nuri Efendi'nin hesap dersindeki yetersizliği ve yeni müdür Osman Efendi'nin maaşından dolayı dersleriyle ilgili bir ayarlama gerektiğinden, okuldaki derslerin dağılımıyla ve dolayısıyla maaşlarla ilgili esaslı bir düzenleme yapılmış⁷⁰ ve aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır.

<u>Görev</u>	<u>İsim</u>	<u>Verdiği Ders(ler)</u>	<u>Maaş</u>
Müdür	Osman Efendi	Malumat-ı Fenniye / İnşa ve Kitabet / Hesap	500+250+200+ 200 = 1.100 kuruş
Muallim	Hüseyin Cezmi Efendi	Tarih / Coğrafya / Usul-ı Defterî	200+200+200 = 600 kuruş
Muallim	Osman Nuri Efendi	Ulum-ı Diniyye / Farsça	15+150 = 300 kuruş
Muallim	Mehmed Ali Efendi	Resim / Türkçe	150+200 = 350 kuruş
Muallim	Hakkı Efendi	Hendese	200 kuruş
Muallim	Mustafa Efendi	Arapça	200 kuruş
Muallim	Nazif Efendi	Hüsn-i Hat	100 kuruş
Muallim (vekili)	Behor Kemal Efendi	Fransızca	400 kuruş (1/3 maaşla geçici olarak)
Mubassır	Haşim Efendi	-	200 kuruş
Hademe	Ali Ağa	-	100 kuruş
Hademe	Mustafa Ağa	-	100 kuruş

1897-98 öğretim yılı başında mubassır Haşim Efendi Tırnova'daki Bulgar Mektebi'nin Osmanlıca muallimliğine atandığından, idâdîdeki bu görev Fransızca muallimi Behor Kemal Efendi'ye verilmişti. Ancak Behor Kemal, çok kısa bir süre sonra bu vazifeden istifa edince, mubassırlık okulun Türkçe ve resim muallimi Mehmed Ali Efendi'ye geçti⁷¹. Ne var ki o da birkaç ay sonra istifa edince, bu kez dışarıdan birisi bu göreve getirilmişti. Malkara'daki gayrimüslim okulunda Osmanlıca muallimi olan (yeni bir) Osman Efendi, 1899'da Kırkkilise İdâdîsi'ne mubassır yapıldı⁷². O yıl, öğretmen kadrosunda bunun dışında bir değişiklik olmamıştı⁷³.

1900 yılında Kırkkilise İdâdîsi müdürü Osman Efendi bilemediğimiz bir nedenle okuldan ayrıldı. Aynı yılın Mayısında Edirne İdâdîsi Müdür yardımcısı Mustafa Efendi terfi

⁷⁰ BOA, MF.MKT, 278/56 (30 Safer 1313). Bu ayarlardan sonra ortaya çıkan ders dağılımı, onaylanmak üzere Edirne Maarif Müdürlüğü vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne gönderilip kabul ettirilmiştir.

⁷¹ BOA, MF.MKT, 383/21 (24 Şaban 1315) ve 391/57 (14 Zilkade 1315).

⁷² Mubassır Osman Efendi de Edirne İdâdîsi mezunlarındandı. BOA, MF.MKT, 436/29 (7 Şevval 1316).

⁷³ 1316 Edirne Vilayet Salnamesi, s. 164.

ederek Kırklareli İdâdîsi'ne müdür oldu⁷⁴. Ancak sadece iki hafta sonra, bahsi geçtiği üzere, Maarif Nezareti'ndeki bir bürokratin kardeşi olan eski muallim-i evvel ve müdür Osman Nuri Efendi, hem de padişah iradesi ile 20 Mayıs 1900 tarihinde onun yerine geçirildi⁷⁵. Osman Nuri Efendi, önceki bahislerde belirtildiği üzere okulun rüşdiye döneminin en önemli ismiydi, ancak 1894'ten beri, 6 yıldır üç-beş yüz kuruşluk muallimlik maaşıyla geçinmeye çalışıyordu⁷⁶. Uzun bir muallim-i evvelik ve bir süre de müdürlük tecrübesine sahip olması, aslında ona 850 kuruş kazanmaya başlayacağı bu makamı hak ettirmiş olmalıydı; oysaki iltimasla göreve başlaması, zaten pek de iyi geçinemediği vilayet maarif müdürlüğüyle arasındaki çekişmeyi tekrar alevlendirmişti. Öte yandan, aynı günlerde okulun Ahlâk derslerine Cezmi Efendi, Hendese derslerine de artık Yüzbaşı olan Hakkı Efendi girmekteydi⁷⁷. 1900 yılında, Darümuallimin-i Aliyye mezunlarından Gönenli (diğer) Osman Nuri Efendi de Kırkkilise İdâdîsi'nde göreve başlamıştı⁷⁸.

Edirne Vilayeti Maarif Müdürlüğü ile müdür Osman Nuri Efendi'nin arası, yukarıda sözü edilen atamadan dolayı iyice açılmıştı. Maarif Müdürlüğü, kifayetsiz olduğu gerekçesiyle, hem müdürlüğünü hem de derslerini elinden almak için 1902 yılında epeyce uğraşmış, ancak Osman Nuri Efendi'nin İstanbul'daki çevresi buna yine mâni olmuştu⁷⁹. Bu arada yine aynı yıl, mubassır Osman Efendi ile Gümölcine İdâdîsi mubassırı Mahmud Efendi becayişle yer değiştirmişti⁸⁰. Ancak hemen sonra, Mahmud Efendi'nin Dimetoka'daki gayrimüslim okuluna Osmanlıca muallimliğine atanmasıyla, 1902 Eylülünde mubassırlığa okulun Türkçe ve Resim muallimi Mehmed Ali Efendi getirilmişti⁸¹.

Kırkkilise İdâdîsi muallimlerinin Kırkkilise, Lüleburgaz ve Babaeski kasabalarındaki mekteplerle aynı çevredeki köy mekteplerini teftiş etmek gibi bir görevleri daha bulunmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla ifâ edilirken pek de ihtimam gösterilmeyen bu vazifeye ilgili 1902 yazında kayda değer bir sıkıntı yaşanmıştı. Şöyle ki; Osman Nuri Efendi o yaz aslında birçok muallim gibi müfettişlik vazifesini aksatınca, bu durum, zaten onun açığına kollayan Vilayet Maarif Müdürlüğü tarafından tespit edilmişti. Müdürlük konuyu hayli abartarak Osman Nuri Efendi'yi meslekten azletmeye kadar götürmüştü. Ancak, yine İstanbul'dan bazı nüfuzlu kişilerin araya girmesiyle mesele, Osman Nuri Efendi ve onunla aynı suçu işleyen birkaç muallime sadece tevbih cezası verilmesiyle kapanmıştır⁸². Fakat 1903'te derslerle ilgili bir düzenleme yapılmış ve müdür Osman Nuri Efendi'nin ders saati ve

⁷⁴ BOA, MF.MKT, 571/38 (21 Rebiülahir 1319). Osman Efendi'nin ayrılışı hakkında malumat veren bir kayıt bulunmamakla beraber, onun başka bir idâdîye atandığı düşünülebilir.

⁷⁵ BOA, MF.TLY, 80/144 (24 Safer 1318).

⁷⁶ BOA, MF.TLY, 80/67 (24 Muharrem 1318).

⁷⁷ BOA, MF.MKT, 541/49 (27 Şaban 1318). Kısa bir süre de olsa müdürlük yapan Mustafa Efendi, 450 kuruş müdürlük maaşının yanında, 4. ve 5. seneler Türkçe dersleri maaşı olan 130, Hesap dersi maaşı olan 180, Cebir dersi maaşı olan 90 ve Malumat-ı Fenniye dersi maaşı olan 180, toplam 1.035 kuruş alacaktı. Yeni müdür Osman Nuri Efendi ise, Ulum-ı Diniyye, Farsça ve 3. sene Türkçe dersleri muallimliğiyle müdürlük maaşı olarak toplam 850 kuruş almaya başlamıştı. bkz. BOA, MF.MKT, 513/24 (13 Rebiülevvel 1318).

⁷⁸ BOA, MF.MKT, 739/31 (6 Receb 1321). Kasabadaki Bulgar Mektebi'nde Osmanlıca derslerine de girmekte olan Gönenli Osman Nuri Efendi, birkaç yıl sonra, akrabaları gibi yatılı idâdîlerden birine muavin olarak gitmek istemiş; fakat kendisine henüz sırasının gelmediği, Kırkkilise'de çalışmaya devam etmesi gerektiği söylenmişti. bkz. BOA, MF.MKT, 759/11 (7 Zilkade 1321).

⁷⁹ Aynı muamele Arapça muallimi Mustafa Efendi'ye de uygulanmıştı. bkz. BOA, MF.MKT, 611/15 (21 Zilkade 1319); 627/8 (13 Safer 1320).

⁸⁰ BOA, MF.MKT, 630/6 (21 Safer 1320).

⁸¹ BOA, MF.MKT, 682/62 (6 Zilkade 1320); 684/40 (15 Zilkade 1320).

⁸² BOA, MF.MKT, 683/20 (9 Zilkade 1320).

dolayısıyla maaşı bir miktar indirilmişti. Aynı sırada Mustafa Efendi'ye Arapça derslerinin yanında 6. sene Ulum-ı Diniyye ve Ahlâkiye dersi eklenmişti⁸³.

Kırkkilise İdâdîsi'nin emektarlarından birisi de Makriköylü Fransızca muallimi Behor Kemal Efendi'ydi. Fransızcadan üç telif eseri olan bu başarılı muallim, bir türlü hak ettiği maaşı ve görevi alamadığından yakınmaktaydı. Nitekim 1893'ten itibaren hizmet ettiği ve yalnızca 250 kuruş maaş aldığı okuldan 1900 yılında tayin istemişti⁸⁴; fakat ataması yapılmamış olmalı ki 1903 yazında hâlâ okuldaydı⁸⁵. Aynı günlerde mektepteki Usul-ı Defterî dersi Osman Efendi'ye, Ulum-ı Diniyye dersi Arapça muallimi Mustafa Efendi'ye, bazı sınıfların Coğrafya dersleri de Mülazım-ı evvel Kazım Efendi'ye verilmişti⁸⁶.

Mayıs 1904'te Hesap, Malumat-ı Ziraiye, Sıhhiye, Cebir, 5. ve 6. seneler Coğrafya derslerini vermek üzere Mülkiye Mektebi mezunlarından Kaleanti Efendi idâdîdeki görevine başlamıştı⁸⁷. Yine aynı yıl, 14 yıl boyunca Kırklareli İdâdîsi'nde Hendese ve Coğrafya derslerine girip bir süre de okulun müdürlüğünü yapan Erkân-ı Harbiye Yüzbaşlarından Hakkı Efendi, Edirne'deki bir birliğe tayin edilince buradaki vazifesinden ayrılmak zorunda kalmıştı⁸⁸. Bu dönemde okula Mehmed Nuri Efendi de tayin edilmişti. Yeni muallim Coğrafya, Usul-ı Defterî, Kitabet, Tarih ve Türkçe derslerinden bazılarını girecekti⁸⁹. Bu sırada Darülfünun Edebiyat Şubesi'nden mezun Mehmed Remzi Efendi de okula Hendese muallimi olarak atanmıştı⁹⁰. 1904 Aralığı'nda ise, mubassır Mehmed Ali Efendi'nin istifasıyla Mustafa Efendi Kırkkilise İdâdîsi'nde vazifeye başlamıştı⁹¹. Onun kısa bir süre sonra Tırnova'ya muallim olarak atanmasıyla bu görev bir müddet boş kalmış, mubassır kadrosu ancak 1905 yılı sonlarında Mehmed Efendi'nin tayiniyle dolmuştur⁹². Birkaç sene sonra, 1908-09 öğretim yılı başında ise, okulun subay öğretmenlerinden Mülazım Kâzım Efendi terfi ederek Kırkkilise'den ayrılınca, üzerindeki Coğrafya dersleri mektebin muallimlerinden Remzi Efendi'ye kaydırılmıştır⁹³.

'Efsanevî müdür' diyebileceğimiz Osman Nuri Efendi, 19 Şubat 1909'da vefat etmiştir. Ölümünden önce Edirne Vilayet Maarif Müdürlüğü tarafından emekliliğe sevki için defalarca teşebbüste bulunulmuş, lâkin her defasında İstanbul'dan yine ret cevabı alınmıştı. Şimdi, emektar müdürün ölümüyle mesele kendiliğinden ortadan kalkmış oluyordu. Gerçi artık iş göremez derecede yaşlanan ve zaten rahatsızlığı da bulunan bu adam için en sonunda İstanbul'daki Maarif Meclisi'nce emeklilik işlemlerinin başlatılması, bu işlemler bitene kadar da evinde oturtulup yarım maaş alması kararlaştırılmıştı. Oysa Osman Efendi, aynı günlerde yaşamını yitirmişti⁹⁴. Mektep, artık daha genç ve çağın gereklerine ayak uydurabilen bir müdür tarafından yönetilebilecekti.

Osman Nuri Efendi ölünce, okulun o sıralar bir müdür muavini olmadığından, vekil olarak muavinlik yapan muallim Mehmed Ali Efendi bir süre mektebi idare etmiş, hemen

⁸³ BOA, MF.MKT, 719/24 (23 Rebiülahir 1321).

⁸⁴ BOA, MF.MKT, 606/43 (5 Zilkade 1319).

⁸⁵ BOA, MF.MKT, 721/51 (4 Cemaziyelevvel 1321) ve 1068/61 (5 Receb 1326).

⁸⁶ BOA, MF.MKT, 727/43 (22 Cemaziyelevvel 1321).

⁸⁷ BOA, MF.MKT, 773/23 (17 Muharrem 1322).

⁸⁸ BOA, MF.MKT, 801/22 (22 Cemaziyelahir 1322).

⁸⁹ BOA, MF.MKT, 811/32 (12 Şaban 1322).

⁹⁰ BOA, MF.MKT, 818/59 (8 Şevval 1322); 898/45 (14 Şevval 1323); 898/68 (19 Şevval 1323).

⁹¹ BOA, MF.MKT, 827/19 (18 Zilkade 1322).

⁹² BOA, MF.MKT, 903/3 (4 Zilkade 1323).

⁹³ BOA, MF.MKT, 1113/34 (14 Rebiülevvel 1327).

⁹⁴ BOA, MF.MKT, 1106/42 (21 Safer 1327).

akabinde de Edirne İdâdîsi muavin-i evveli Halil Efendi müdür vekâletine tayin edilerek Kırkkilise'ye gönderilmişti. Esasen bir gündüzlü idâdiye müdür olma sırası gelmiş, hatta Osman Nuri Efendi daha hayattayken, onun emekli edilip buraya müdür yapılması Edirne Vilayeti'nce tasarlanmış olan Halil Efendi'nin asaleten müdür olması beklenmekteydi. Hakikaten de bu tayin yapılmış ve Halil Efendi Edirne'dekinden 300 kuruş daha az kazanacağı yeni okulunda müdür olarak kalmayı kabul etmişti. Ne var ki tam o sıralarda İlbasan İdâdîsi'nde müdürlük yaparken Arnavutlarla çekiştiğinden ciddi sıkıntılar yaşayan ve bununla ilgili soruşturması devam eden diğer bir Halil Efendi, 20 Mart 1909 tarihinde Maarif Nezareti tarafından Kırkkilise İdâdîsi'nin yeni müdürü olarak atanmış ve 26 Mart'ta da görevine başlamıştı⁹⁵.

Yine bu sıralarda, Edirne İdâdîsi muavin-i sâlisi Ömer Fevzi Efendi çok yaşlandığından idarecilik yapamaz duruma düşüncü, Kırkkilise İdâdîsi'ne muallimlik vazifesiyle naklen tayin edilmişti. Türkçe, Malumat-ı Medeniye, Kitabet ve Coğrafya derslerinden bazılarını giren okulun bu yeni muallimi, bir yıl kadar sonra, Tensikat Kanunu gereğince ve muhtemelen ilerlemiş yaşından dolayı kadro haricine çıkarılıp emekli edilmiştir⁹⁶.

Nisan 1909'da ise, Kitabet, Coğrafya, Tarih ve Türkçe derslerine giren muallim Remzi Efendi, muavin-i sâni olarak Yanya İdâdîsi'ne tayin olmuştu⁹⁷. Aynı yıl içinde Edirne İdâdîsi'nden Mehmed Efendi adlı bir muallim/muavin naklen Kırkkilise'ye gelmiş; diğer taraftan, okulun muavin-i sâlisi (Gönenli) Osman Nuri Efendi de Üsküp İdâdîsi muavin-i sânilğine getirilerek Kırkkilise'den ayrılmıştı⁹⁸. Yine bu günlerde, idâdînin müdür muavinlerinden, Türkçe, Hendese, Ziraat ve Hesap derslerini veren Avni Efendi'nin de başka bir idâdiye tayini çıkmıştı⁹⁹.

Yukarıda anlatılanlardan farklı olarak, 1909 yılında meydana gelen diğer bir gelişme de Kırkkilise Musevi Mektebi Müdürü Solomon'un okulun öğretim heyetine katılmak istemesiydi. Solomon Efendi, Matematik - Fen türü dersler verebileceğini, müdür muavinliği de yapabileceğini belirterek idâdiye geçmeyi arzu etmişse de Maarif idaresinden, ona uygun dersler olmadığı cevabıyla bu isteği reddedilmişti¹⁰⁰. Yine 1909 yılı başlarında, 1887'den beri Kırkkilise'de görevli, okulun rüşdiye devrinde Rik'a muallimliğini yapan, idâdî döneminde de Hüsn-i Hat dersini veren Nazif Efendi ölmüştür. Onun dersleri için aralarında birçok subayın da bulunduğu talipler belirince, bunlar arasında bir sınav düzenlenmiş, neticede Kırkkilise Mal Kâtibi Cemal Efendi seçilerek bu göreve başlamıştı¹⁰¹.

Üç yıl kadar Halil Efendi'nin uhdesinde kalan Kırkkilise İdâdîsi müdürlüğüne, 1912 yılı Mayısında Şakir Efendi getirilmiştir. Yaklaşık bir yıl bu vazifede kalan Şakir Efendi, Bulgar işgali günlerine rastlayan bu dönemde büyük olasılıkla Kırkkilise'de hiç görev yapmadan Musul İdâdîsi müdürlüğüne atanmıştır¹⁰². Kırkkilise İdâdîsi ile ilgili tespit

⁹⁵ Yeni müdür 900 kuruş maaş alacaktı. BOA, MF.MKT, 1111/43 (7 Rebiülevvel 1327). Diğer taraftan, Edirne'den gelen diğer Halil Efendi de mağdur edilmeyip Manastır Vilayeti'ndeki Görice İdâdîsi'ne müdür olarak atanmıştır. bkz. BOA, MF.MKT, 1095/52 (3 Muharrem 1327).

⁹⁶ BOA, MF.MKT, 1107/2 (22 Safer 1327); 1157/104 (27 Receb 1328).

⁹⁷ BOA, MF.MKT, 1097/32 (9 Muharrem 1327); 1102/74 (3 Safer 1327); 1107/2 (22 Safer 1327).

⁹⁸ BOA, MF.MKT, 1101/42; 1001/54 (25 Muharrem 1327).

⁹⁹ BOA, MF.MKT, 1107/2 (22 Safer 1327).

¹⁰⁰ BOA, MF.MKT, 1112/75 (10 Rebiülevvel 1327).

¹⁰¹ Yazışmaların uzamasıyla, Cemal Efendi ancak öğretim yılı sonlarına doğru göreve başlayabilmişti. BOA, MF.MKT, 1117/36 (16 Rebiülahir 1327).

¹⁰² BOA, MF.MKT, 1179/23 (13 Cemaziyelevvel 1330); 1185/42 ve 1185/43 (7 Cemaziyelevvel 1331).

edilebilen son bilgi ise, Balkan Savaşı sırasında Bulgar ordularınca işgal edilen kasabada bulunan diğer memurlarla birlikte muallimlerin de İstanbul'a kaçmalarıyla eğitim faaliyetlerinin kesilmiş olduğudur¹⁰³. Neyse ki II. Balkan Savaşında Kırkkilise'nin Edirne'yle birlikte geri alınmasıyla, idâdî tekrar faaliyete geçebilmiştir. Fakat çok kısa bir süre sonra patlayacak olan I. Dünya Savaşı ile akabindeki Kurtuluş Savaşı yıllarındaki zorluklarla birlikte en sonunda Yunan işgali, mektebin bir daha açılmamak üzere kapanmasına yol açmıştır.

Kırkkilise İdâdîsi'nin öğretim kadrosunun niteliğiyle ilgili net bir düşünce beyan etmek, eldeki bulgularla mümkün görünmemektedir. Ancak öğrencilerle kavga edip teneffüslerde onlarla ilgilenmeyen bir mubassırın yapılan tahkikat neticesinde meslekten atılması¹⁰⁴ ile, bir Türkçe mualliminin derslere doğru dürüst girmemesi sonucu görevden uzaklaştırılması¹⁰⁵ gibi örneklerden, okuldaki görevlilerin en azından sıkı bir disiplin altında çalıştırıldığını söyleyebiliriz.

1894 yılında, okula muallim olmak üzere başvuran Edirne İdâdîsi mezunlarından birinin, idâdîlerde hoca olmak isteyenlerin mekâtib-i aliyye veya Darümuallimin mezunlarından olması gerektiği söylenerek kabul edilmeyişi¹⁰⁶ ise -zaman içerisinde farklı uygulamalar olduğuna şahit olursa da- idâdînin öğretim heyetinin mümkün mertebe yeterli eğitim almış muallimlerden meydana geldiği kanaatini uyandırmaktadır.

Kırkkilise İdâdîsi'nin öğretim süresi, ilk üç yılı rüşdiye, son iki yılı da idâdî sınıflarından müteşekkil olarak beş yıldır. Bununla beraber 1903'te Mustafa Efendi'ye 6. sene Ulum-ı Diniyye dersinin, 1904'te de Kaleanti Efendi'ye yine 6. sene Coğrafya dersinin verilmesi¹⁰⁷, okulun öğretim süresinin en azından bahsi geçen dönemde altı yıla çıkmış olduğunu düşündürmektedir. Ne var ki birçok kaynak bunun aksine, mektebin beş yıllık olduğunu teyit etmektedir¹⁰⁸.

Kırkkilise İdâdîsi'nin Açıldığı 1892 Yılında Beş Yıllık Sancak Gündüzlü İdâdîlerin Ders Programı					
<i>Ders adı</i>	<i>I. sene</i>	<i>II. sene</i>	<i>III. sene</i>	<i>IV. sene</i>	<i>V. sene</i>
Ulum-ı Diniye	3	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	2	2
Farsça	-	2	2	2	-
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	-	-	4	5	5
Hesap	2	2	2	3	-

¹⁰³ BOA, MF.MKT, 1183/72 (23 Safer 1331).

¹⁰⁴ BOA, MF.MKT, 201/34 (15 Şevval 1311).

¹⁰⁵ BOA, MF.MKT, 189/86 (2 Cemaziyelahir 1311).

¹⁰⁶ BOA, MF.MKT, 233/58 (16 Rebiülahir 1312). Burada, uygulamada farklılıklar olduğuna dair verilerin de bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin bkz. BOA, MF.MKT, 242/6 (1 Receb 1312); 744/33 (4 Şaban 1321).

¹⁰⁷ BOA, MF.MKT, 719/24 (23 Rebiülahir 1321) ve 773/23 (17 Muharrem 1322).

¹⁰⁸ Örneğin, 1895 yılında idâdîye beş kürsüyle beş yazı tahtası alınması, okulun eğitim süresinin beş yıl olduğunu ve her sınıfın birer şubesinin bulunduğunu göstermektedir. bkz. BOA, MF.MKT, 272/52 (15 Muharrem 1313) ve ayrıca bkz. Hüseyin Dilaver, *a.g.m.*, s. 85.

Hendes	-	-	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	-	2	3	2	2
Usul-ı Defterî	-	-	-	-	2
Malumat-ı Fenniye	-	-	-	-	3
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1

Mektebin Fizikî Durumu: İdâdî olarak kullanılan binanın, mektebin faaliyete girişinden iki yıl sonra 1894 yılı başlarında, mevcut öğrenciyeye yetmemesinden dolayı genişletilmesine karar verilmesi¹⁰⁹, daha başlangıçta idâdî için yeni bir bina yapılmadığını, okulun mevcut rüşdiyede öğretime başladığını göstermektedir. 1895 yazında ise, okulun eskimiş olan mefruşatıyla, eşya, araç ve gereçleri yenilenmişti. Aynı yıl, okul binasındaki sorunlar nedeniyle yeni bir onarım yapılması gerekmiş, çatı, sıva ve pencerelerle ilgili aksaklıklar halktan toplanan yardımla giderilmişti. Hemen ertesi yıl yine bir takım tamiratla birlikte eşyaların yenilenmesi, 1900 yılında da tekrar bir onarım yapılması¹¹⁰, idâdî olarak kullanılan binanın köhneliğini sergilerken, mektep açılırken binasının yeni inşa edilmediğini bir kez daha teyit etmektedir.

Kırkılıse Rüşdiyesi için 1882’de yapılan bina, yirmi yıl sonra artık kullanılamaz hâle gelince, 1902 yılında Kırkılıse İdâdîsi’nin yeni bir bina yapılarak oraya taşınması gündeme gelmişti. Fakat Sancak Mutasarrıfı Mustafa Neşet Paşa, masrafından çekinip işi sürüncemede bırakarak geçiştirmiştir. Bu durum ise Kırkılıse ahâlisinin tepkisini çekmiş¹¹¹; ancak inşaatla ilgili başka bir gelişme de olmamıştır.

1905 yılında artık okulun sıraları iyice eskimiş, eşyaları yıpranıp kullanılmaz hâle gelmişti. Hatta öğrenciler dershanelerde yerlerde oturmaktaydı. Bina ise, hep olduğu gibi yine onarıma muhtaçtı. Aynı yılın Martında mektebin çatısı da çökünce, bir süre faaliyete ara verilip, sonrasında yaza kadar eğitimin idareten devam ettirilmeye çalışıldığı okulda gerekli tamirat ile sıra ve benzeri eşyaların yenilenmesi için gerekli izin, ancak Haziran ayında çıkmış, ne var ki iş 1906 yılı başlarına kadar sarkmıştır¹¹².

Kırkılıse İdâdîsi yönetimi, 1909 yazında Maarif Nezareti’ne, mektebin tekrardan onarılmasıyla sınıf ve muallim odalarının tefrişinin lüzumlu olduğunu belirtmişti¹¹³. 1910 yılı başında ise, binanın yetersizliğinden dolayı okul idaresinin müşkilat çektiği ve gereken düzenin sağlanamadığı yine İstanbul’a bildirilmişti. Bundan dolayı da günün şartlarına uygun

¹⁰⁹ Bu çalışmalar esnasında, Mart 1894’te hazırlanıp İstanbul’a gönderilen ilk keşif defteriyle ilgili olarak bkz. BOA, MF.MKT, 199/24 (26 Ramazan 1311).

¹¹⁰ BOA, MF.MKT, 272/52 (15 Muharrem 1313), 292/52 (24 Cemazıyelevvel 1313); 342/22 (28 Cemazıyelevvel 1314). Üst üste yapılan tamirat ve harcamalar İstanbul’un da dikkatini çekmiş, mektep idaresinden bina ve eşyalar hakkında daha dikkatli olunması istenmiştir. bkz. BOA, MF.MKT, 328/54 (23 Şaban 1314).

¹¹¹ BOA, DH.MKT, 601/17 (21 Receb 1320).

¹¹² Metinde anlatılan durumla ilgili olarak bkz. BOA, MF.MKT, 847/64 (13 Safer 1323); 850/60 (26 Safer 1323); 873/71 (28 Cemazıyelevvel 1323); 905/47 (15 Zilkade 1323); ŞD, 220/57 (3 Ramazan 1323).

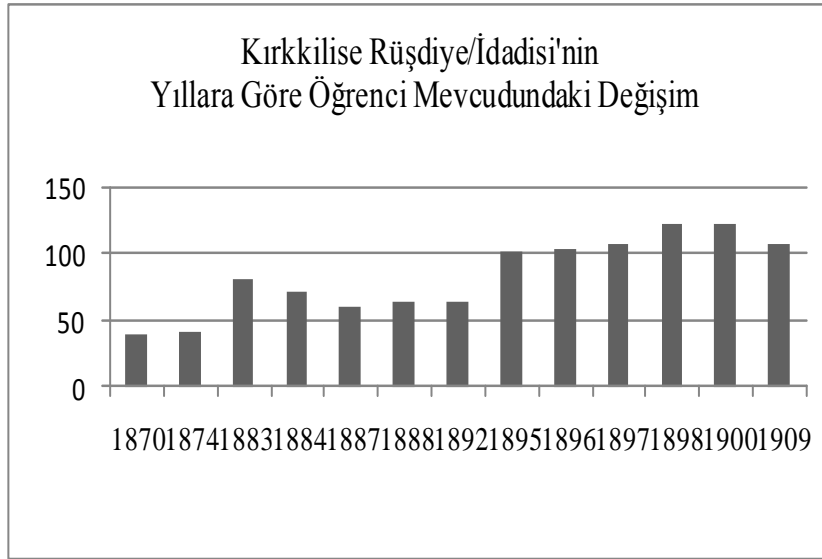
¹¹³ BOA, MF.MKT, 1128/49 (24 Cemazıyelevvel 1327).

yeni bir okul binasının yapılması talep edilmekteydi¹¹⁴. Ne var ki kayıtlarda, bunun olumlu yanıt bulduğuna dair bir tezahür bulunmamaktadır.

Neticede Kırkkilise İdâdîsi'nin, Osmanlı'nın birçok taşra idâdîsinde olduğu gibi maddi sıkıntılar nedeniyle fizikî açıdan pek de elverişli bir mekâna sahip olmadığı söylenebilir. Bunun yanında, yukarıda da bahsedildiği üzere okul, eşya ve araçları yönünden de eksiksiz sayılmazdı. Resmî vesikalarda bunların yenilenmesiyle ilgili yazışmaların sürüp gitmesinin mânâsı bu olmalıdır.

Öğrenci Sirkülasyonu: İdâdî açıldıktan sonra, zaten Kırkkilise Rüşdiyesi'ne devam edenler ile kasabada rüşdiye eğitimi alacak yeni öğrenciler, yine bu okula devam etmiş ya da kayıt yaptırmıştır. Muhakkak ki mektebin adı idâdî olduktan sonra öğrenci yoğunluğunun en fazla olduğu sınıflar rüşdiye sınıfları idi. Okul faaliyete geçtikten birkaç yıl sonra hazırlanan bir istatistikte, okuldaki öğrencilerin % 90'ına yakın bölümünün rüşdiye kısmına devam ediyor olması¹¹⁵ buna delalet etmektedir.

Kırkkilise İdâdîsi, 1895-96 öğretim yılında 86'sı Müslüman 16'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 102; 1896-97 öğretim yılında 87 Müslüman ve 16 gayrimüslim 103 öğrenciye sahipti. 1897-98 öğretim yılında ise, 89 Müslüman ve 18 Gayrimüslim toplam 107 öğrencisi vardı. 1898-99 öğretim yılında, 102 Müslüman 20 gayrimüslim toplam 122 öğrenci okula devam ediyordu. 1900-01 öğretim yılında ise, Kırkkilise İdâdîsi'nin 109'u Müslüman 13'ü gayrimüslim olmak üzere yine toplam 122 öğrencisi bulunuyordu¹¹⁶. Son olarak, XX. yüzyıl başlarına ait olduğu düşünülen resmî bir istatistikte mektebin 125 öğrencisi olduğu belirtilmektedir¹¹⁷.

¹¹⁴ BOA, Maarif Nezareti İstatistik Kalemi (MF.İST), 9/51 (1 Rebiülevvel 1328).

¹¹⁵ BOA, MF.VRK, 51/76.

¹¹⁶ Metindeki sırasıyla bkz. 1316 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 781; 1317 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 874; 1318 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 972; 1319 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 304; 1321 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 282.

¹¹⁷ BOA, MF.VRK, 51/76, s. 25-28.

Kırkkilise İdâdîsi yönetimi tarafından 1909-1910 öğretim yılı birinci dönemi (Eylül, Teşrin-i Evvel, Teşrin-i Sâni ve Kanun-ı Evvel ayları) için tertip edilmiş vukuat cetveli de mektebin öğrenci hareketliliğiyle ilgili önemli veriler sağlamaktadır. Buna göre; birinci sınıfa öğretim yılı başında 44 öğrenci kaydedilmiş, 2 öğrenci de önceki seneden sınıfta kalmıştı. Bu 46 öğrenciden 3'ü okulu bırakınca sınıf mevcudu 25'i Müslüman 18'i gayrimüslim olmak üzere toplam 43 olmuştu. İkinci sınıfa, birinci sınıftan 32 çocuk terfi ederek geçmiş, 2 öğrenci ise önceki seneden sınıfta kalarak katılmıştı. Yani, mevcut 34'tü. Ancak bunlardan 13'ü dönem içindeki çeşitli zamanlarda tasdikname alarak okuldan ayrılmıştı. Bununla birlikte Gelibolu, Tekirdağ ve İzmir İdâdîleriyle Edirne Askerî Rüşdiyesi'nden birer öğrenci okula kayıt yaptırmış; ilerleyen günlerde 2 öğrenci ise okuldan ayrılmıştı. Neticede okulun bu sınıfında birinci dönem sonu itibarıyla 18'i Müslim ve 5'i gayrimüslim toplam 25 öğrencisi bulunuyordu. Üçüncü sınıfta ise, ikinci sınıftan geçen 20 öğrenci ile önceki yıl sınıfta kalan 4 öğrenci vardı. Fakat bunlardan 4'ü tasdikname alarak, 3'ü de tasdikname almadan okuldan ayrılmıştı. Bir öğrenci üst üste iki yıl sınıfta kaldığından okuldan atılmış, bir öğrenci de vefat etmişti. Sonuçta, 13'ü Müslim ve 2'si de gayrimüslim olmak üzere toplam 15 öğrenci üçüncü sınıfa devam etmekteydi.

Mektebin idâdî kısmına dâhil olan dördüncü sınıfında, üçüncü sınıftan geçen 15 öğrenci dışında Sultanyeri ve Vize Rüşdiyeleriyle Burdur ve Edirne İdâdîlerinden gelen birer öğrenci eğitim görmekteydi. Ne var ki öğrencilerden 3'ü okuldan ayrılınca, sınıf mevcudu da 9 Müslim ve 3 gayrimüslim olmak üzere toplam 12'de kalmıştı. Beşinci sınıfa ise, dördüncü sınıftan geçen 16 öğrenci devam ederken bunlardan 4'ü tasdikname ile ayrılmıştı. Öğretim yılı başında Dedeoğlu ve Edirne İdâdîlerinden birer öğrenci okula kaydedilince, dönem sonundaki sınıf mevcudu 13'ü Müslim ve 1'i de gayrimüslim olmak üzere 14 olmuştur.

Buna göre Kırkkilise İdâdîsi'nde 1909-10 öğretim yılının ilk döneminde 78'i Müslim, 29'u gayrimüslim olmak üzere toplam 107 öğrenci öğrenim görmekteydi¹¹⁸. 1909-10 öğretim yılında beşinci sene öğrencisi olanların 1905 Eylülünde mektebe yeni kaydolduğu farzedildiğinde, Kırkkilise İdâdîsi'nin 1905'ten 1910 yılına kadar, öğrenci sayısı bağlamında yükselen bir grafiğe sahip olduğu meydana çıkmaktadır. Diğer taraftan, mektebin ilk üç sınıfında son iki yıla göre çok daha fazla sayıda talebe bulunması, Kırkkilise ahalisinin çocuklarını, temel bilgilerin verildiği rüşdiye kısmını tamamladıktan sonra mektepten aldığı düşündürmektedir. Vukuat cetvelinden çıkan diğer bir durum da çok sayıda öğrencinin belge ile başka bir okula gitmesi veya diğer rüşdiye ve idâdîlerden buraya naklen gelmiş olmasıdır. Bu tip talebelerin ekseriyetle memur ve hatta asker çocuğu olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Diğer beş yıllık idâdîler gibi Kırkkilise İdâdîsi'nin açılış amacı da bulunduğu şehrin işlerini idare edebilecek, lider vasıflı fertler yetiştirmektir. Bu sebeple Kırkkilise'nin son dönem tarihinde mühim yerler edinmiş birçok kişi, öğrenim hayatlarının bir kısmında, önceleri kasabanın tek Müslüman rüşdiyesi sonraları da yegâne idâdîsi olan bu kurumda öğrenim görmüştür.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Kırkkilise Rüşdiyesi'nden şahadetname almış olanlar hakikaten parmakla gösterilecek derecede az ve bununla beraber itibarlıydılar. Mektepteki birkaç yıllık eğitim, onların iş hayatına ama bilhassa memuriyete atılmaları ve bu işte yükselmelerinde büyük bir avantaj sağlamaktaydı. Örneğin, Kırkkilise Rüşdiyesi öğrencilerinden Mehmed Hulusi Efendi, okuldan mezun olduktan hemen sonra, 1874 yılı

¹¹⁸ BOA, MF.İST, 9/51 (1 Rebiülevvel 1328).

başında Kırkkilise Mal Müdürlüğü'nde memuriyete başlamıştı. Bu doğaldı ama boş olan mal müdürlüğü makamının yine bu okul öğrencilerinden, ancak henüz mezun bile olmamış Haşımzade Mehmed Efendi'ye verilmesi ise dikkat çekicidir¹¹⁹. Olayın muhtemel diğer boyutları hariç tutulursa bu gelişme, mektepten mezun olanların ve hatta mezun olamayıp bir süre buraya devam edenlerin bile kasabada önemli bir mevkie gelebildiğini göstermesi açısından önemlidir. Yine bunun gibi, Kırklareli İdâdîsi mezunlarından Mustafa Efendi'nin 1904 yılında kendi mektebinde mubassırlığa başlayıp, 1905 yılında da Tırnova Bulgar Mektebi Osmanlıca muallimliğine atanması örneği¹²⁰, yine okulun kasabaya yaptığı katkıyı işaret eder niteliktedir.

Şair ve oyun yazarı Ahmet Kutsi Tecer'in Kırkkilise İdâdîsi'nden mezun olduğu bilinmektedir. Onun dışında, Türkiye'de akıl ve sinir hastalıklarının çağdaş yöntemlerle tedavisinde öncülük eden ünlü akademisyen Mazhar Osman Usman da babasının Ziraat Bankası Kırkkilise şubesindeki görevi nedeniyle rüşdiye eğitimini burada almıştı. Ayrıca, 1885'te Kırklareli'nde doğan ve TBMM'de Bolu ve Kırklareli milletvekili olarak görev yapan Mehmet Fuad Umay, Kırkkilise İdâdîsi'nin rüşdiye kısmında öğrenim görmüştür¹²¹. Sözü edilenlerden başka, Kırklareli için önemli bir isim olan Süleyman Şevket Dingiloğlu, Kırkkilise İdâdîsi'nin rüşdiye kısmında okumuştur. Süleyman Şevket Bey ayrıca, 1909 ve 1910 yıllarında Kırkkilise İdâdîsi'nde Hesap, Hendese, Türkçe, Tarih, Malumat-ı Zıraiye ve Coğrafya dersleri muallimliklerini vekâleten yürütmüştü¹²². İstiklal madalyası sahibi olan bu zât, Cumhuriyet'ten hemen önce ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında olmak üzere, üç dönem Kırkkilise belediye başkanlığı da yapmıştır¹²³.

Sonuç

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre hemen açılmaları öngörülen idâdîler, maddi sıkıntılar ve muallim yokluğundan dolayı ancak 1880'li yıllarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Edirne Vilayeti'nde ise, vilayet merkezindeki yedi yıllık yatılı idâdî dışında, sancak merkezleri olan Gelibolu, Gümölcine, Dimetoka, Tekirdağ ve Kırkkilise'de birer beş yıllık idâdînin açılması, 1892 yılına kadar ancak tamamlanabilmiştir.

İdadiye temel teşkil eden Kırkkilise Rüşdiyesi, tek muallimle faaliyete geçmişti, ancak zamanla kadrosu birçok taşra rüşdiyesinde bulunmayan Fransızca muallimlerini de içerecek şekilde genişledi. Nihayet bu kadro, rüşdiye döneminin sonlarında altı muallime kadar ulaştı. Mektep idâdîye çevrilince, öğretim süresinin artması ve bunun doğal sonucu olarak sınıf ve öğrenci mevcudunun yükselmesiyle farklı branşlarda birçok yeni hoca burada görev yapmaya başladı. Nitekim mektebin 1895-96 öğretim yılında, mubassırıyla birlikte 9, XX. yüzyıl başlarında ise 10 muallimi bulunmaktaydı. Muallimlerin büyük kısmı Maarif Nezareti tarafından atanmış kişilerdi ama Kırkkilise'de görevli asker ve sivil memurlar içinde tahsil durumu elverişli olanlardan da bu hizmet için yararlanılmıştı.

¹¹⁹ BOA, MF.MKT, 30/66 (16 Cemaziyelahir 1292).

¹²⁰ BOA, MF.MKT, 823/27 (28 Şevval 1322); 827/19 (18 Zilkade 1322).

¹²¹ "Kırklareli", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 4885; Veysi Akın, *a.g.e.*, s. 1.

¹²² Türkan Doğruöz Hanımefendi'nin özel arşivinden *Dâhiliye Vekâleti Memurlarına Mahsus Sicil Karnesi*, Nr. 4336, s. 3-6.

¹²³ Aynı kaynak, s. 12.

Muallimlerden bazıları yıllar boyunca düzenli olarak sadece kendi derslerine girerken, bazıları birkaç farklı derse birden girmektedir. Bir ders, farklı sınıflardaki öğrencilere birkaç muallim tarafından verilebilmektedir. Bu gibi durumlarda öncelikle muallimlerin maaşlarını arttırma gayretinde oldukları görülmektedir. Misal olarak, aynı hoca resim, geometri ve tarih gibi birbirinden çok farklı yetenek, bilgi ve birikime sahip olunmasını gerektiren derslere birden girebilmektedir. Bu durum en azından bir kısım derslerin oldukça itinasız işlendiğini göstererek, okuldaki eğitimin en zayıf tarafını işaret etmektedir.

Mubassırlık, Kırkkilise İdadisi'nde en fazla el değiştiren vazife olmuştur. Teneffüslerde öğrencilerin başında bulunmayı gerektiren bu görev genellikle muallimlerden biri tarafından ifâ edilmiştir. Bir nevi devamlı nöbetçi öğretmen durumuna düşen muallimler de çok yıpratıcı olan bu vazifeyi, 200 kuruşluk ücretine rağmen uzun süre yapamamışlardır.

Kasabada gayrimüslimlere ait özel bir idâdî olmamasının da etkisiyle, bu unsurlardan öğrenciler de Kırkkilise İdadisi'nde eğitim görmüştür. Mektebin gayrimüslim öğrenci mevcudu, Kırkkilise'deki gayrimüslim nüfusa oranla düşük olsa da yaklaşık % 30 gibi kayda değer bir nispeteydi. Böylelikle, Kırkkilise İdadisi'nin, Osmanlı yönetiminin bu okullardan beklediği gayelerden biri olan, "unsurların kaynaşması" idealine de hizmet ettiği söylenebilir. Diğer taraftan, tespit edilebildiği kadarıyla dört gayrimüslim muallim de burada görev yapmıştır.

İdadîlerde okuyan öğrenciler her senenin sonunda ciddi bir sınava tabi tutulmaktaydılar. Bu sınavı geçemeyenler ise aynı sınıfı tekrar etmek zorunda bırakılıyor, bir sınıfta iki kez kalan öğrenci de okuldan atılıyordu. Kırkkilise İdadisi'nin 1909-10 öğretim yılı kayıtları incelendiğinde, okulun ilk üç seneyi kapsayan rüşdiye kısmında toplam sekiz öğrencinin sınıf tekrarı yaptığı (takriben %10), idâdî kısmı olan dördüncü ve beşinci sınıflarda ise kalan öğrenci olmadığı anlaşılmaktadır.

Edirne vilayetindeki beş yıllık idâdîler arasında talebe mevcudu dikkate alındığında, Kırkkilise'dekinin ortalamanın üzerinde bir yere sahip olduğu görülmektedir. XX. yüzyıl başlarında Osmanlı taşrasında mevcut olan 76 adet eşdeğer okul arasında da yine öğrenci sayısında 36. sırada olması, Kırkkilise İdadisi'nin orta hâlli bir eğitim kurumu olarak faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kırkkilise Rüşdiyesi'nin ve daha sonra da İdadisi'nin faaliyette olduğu yarım yüzyıllık sürede Kırklareli üç kez işgale uğramış, bu dönemlerde mektepteki eğitim sekteye uğramıştır. Bununla birlikte, dönemin eğitimle ilgili başta gelen sıkıntısı olan maddi imkânsızlıklar bu okulu da oldukça etkilemiş, bilhassa okulun binasıyla ilgili sorunlar tarihi boyunca hiç eksik olmamıştır. Kuşkusuz bu durum, okuldaki eğitimin niteliğini hayli olumsuz yönde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları:

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): (Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir)
- Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi (MF.MKT).
- Maarif Nezareti Evrak Odası (MF.VRK).
- Maarif Nezareti İbtidâî Kalemi (MF.İBT).
- Maarif Nezareti Tedrisat-ı Taliye Kalemi (MF.TLY).
- Maarif Nezareti İstatistik Kalemi (MF.İST).
- Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD).

Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemi (DH.MKT).

_Diğer Arşiv Evrakı:

Dâhiliye Vekâleti Memurlarına Mahsus Sicil Karnesi, Nr. 4336. (Değerli meslektaşım Türkan Doğruöz Hanımefendi'den temin edilmiştir.)

Salnameler:

Maarif Nezareti Salnameleri: 1316, 1317, 1318, 1319 ve 1321 yılları.

Edirne Vilayeti Salnameleri: 1291, 1292, 1293, 1300, 1301, 1302, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1315 ve 1316 yılları.

Kitap, madde ve makaleler:

Akın, Veysi, *Bir Devrin Cemiyet Adamı, Doktor Fuad Umay*, Ankara 2000.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2004.

Demirel, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 44-60.

Dilaver, Hüseyin, "II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 72-91.

Dursunkaya, A.Rıza, *Kırklareli Vilayetini Tarih Coğrafya Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik*, I, Kırklareli 1948.

İnalçık, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İstanbul 2010.

Karaçam, Nazif, *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*, Kırklareli 1995.

Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003.

"Kırklareli", *Yurt Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1982, s. 4793-4894.

Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1991.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991.

Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı - XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993.

Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alâm*, V, İstanbul 1314 (1896).

Yılmaz, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2010.

Tezler:

Nurdoğan, Arzu M., *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Tümer Erdem, Yasemin, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.